

ZNAČILNOSTI PRVEGA SOCIALISTIČNEGA GIBANJA V AVSTRO-OGRSKIH DEŽELAH

Vid VREMEC

upokojenec, publicist, 66000 Koper, Župančičeva 16, SLO
pubblicista, 66000 Capodistria, Via Oton Župančič 16, SLO

IZVLEČEK

Za razliko od drugih narodno homogenih dežel se je v večnarodnostno avstro-ogrskem cesarstvu srečevalo prvo socialistično gibanje z nerešenim nacionalnim vprašanjem. To mu je pogojevalo njegovo teorijo in prakso. V gospodarsko dobro razvijajočem se Trstu, se je delavski razred italijanske in slovenske narodnosti spopadel ne samo s težavnim socialnim položajem, marveč tudi s težnjami italijanskih iredentističnih krogov za priključitev tega ozemlja k Italiji.

Avstro-ogrsko cesarstvo, konglomerat mnogih narodnosti v umetni državni tvorbi, so pretresali boji narodnostnega prebujenja. Iz tega je za socialdemokratsko stranko nujno sledila potreba po dolgotrajni rešitvi perečih nacionalnih vprašanj posameznih narodov.

Proti koncu prejšnjega stoletja je v njej prevladovala ideologija t. im. avstromarksizma. Po tej teoriji naj bi posamezne narodnosti dosegle politično, kulturno in jezikovno avtonomijo znotraj avstro-ogrškega cesarstva, delavski razred pa svojo uveljavitev in zgodovinske cilje s postopnimi socialnimi reformami. Teorija pa je bila daleč od pravega pojmovanja nacionalnega vprašanja, po katerem sta bili edina možna rešitev samoopredelitev in odcepitev zatiranih narodov - nam Slovincem je bila cilj osvobodena in združena Slovenija.

Avstrijska socialdemokracija je šele leta 1907 začela globlje spoznavati velik pomen nacionalnega vprašanja. Leta 1897 je bila razdeljena na stranke posameznih dežel avstro-ogrškega cesarstva. Šesti kongres stranke, ki je potekal od 6. do 12. junija 1897 v hotelu Winberger na Dunaju, je pravzaprav samo statutarno potrdil stanje, ki je v praksi obstajalo že od ustanovitve stranke. To uradno priznanje razcepljenosti socialne demokracije je zahtevalo načelno stališče zlasti do nacionalnega vpraša-

nja. Kljub temu tudi naslednja leta niso prinesla prave teoretične rešitve tega problema.¹

Na Slovenskem se je v tedanjem obdobju oživljala ljudska prosvetna dejavnost z narodnimi tabori, čitalnicami in izobraževalnimi društvi. Zlasti med kmečkim prebivalstvom je postajala usoda slovenskega naroda, živečega v sponah tujega duha, ne samo stvar redkih izobražencev, marveč tudi sen in hrepenenje ljudskih množic. Svoje narodostne težnje so v času, ko je bilo slovensko ozemlje razkosano, izražale v geslu: Zedinjena Slovenija.

Na Primorskem se je močno razvilo gibanje prepovedcev, katerega cilj je bila osamosvojitvev izpod avstrijske oblasti. Rastoče narodno prebujanje je tako ali drugače vplivalo na slovensko socialdemokracijo - pridružil se ji je tudi veliki slovenski pisatelj Ivan Cankar, saj je spoznal pomen narodnih in socialnih idealov. Leta 1907 je Cankar kandidiral na listi Socialdemokratske stranke na Slovenskem za poslanca v dunajsko zbornico. Kaj hitro se je vključil v živahno predvolilno agitacijo. Žal ni bil izvoljen. Ob tej priložnosti pa je namesto propagandne brošure napisal enkratno in čudovito povest Hlapec Jernej in njegova pravica. Ta je z umetniško močjo zrcalila bedno življenje vseh izkoriščanih in sploh brezpravnih ljudi.

1 H. Konrad, Delavsko gibanje in narodnosti, Avstrijsko delavsko gibanje in nacionalni problem v začetku 20. stoletja; prispevek s kongresa avstrijskih zgodovinarjev maja 1976 v Celovcu, Naši razgledi, 6. oktobra 1976, str. 419.

Socialistično gibanje na Primorskem in v Istri do prve svetovne vojne

Na Primorskem in v Istri se je razvilo socialistično gibanje podobno kot v drugih avstro-ogrskih deželah. O samih začetkih tega gibanja je Ivan Regent med drugim zapisal tudi tole: "Nerešeno nacionalno vprašanje, narodni spori in nacionalizem so delali socialističnemu gibanju v nekdanji habsburški Avstriji veliko preglavic. Ko je začelo to gibanje nastajati in še dolgo potem, je bilo avstrijsko delavstvo pod vplivom liberalne buržoazije; v vseh nekdanjih avstrijskih provincah in v Istri, celo v vaških občinah, je bila politična oblast v rokah italijanske buržoazije in italijanskih veleposestnikov. Mesto je bilo italijansko, vas pa slovenska ali hrvaška. Gospodujoč položaj mesta nad vasjo in gospodarski pritisk mesta, to je italijanske buržoazije, na kmečko prebivalstvo, sta nujno morala pospešiti narodno prebujanje Slovencev in Hrvatov".²

Trst je čedalje bolj postajal središče razvijajoče se industrije, zlasti železarske, strojne in ladjedelniške dejavnosti, ter pomorskih zvez domala z vsemi celinami. Postal je glavno pristanišče za avstro-ogrsko cesarstvo, hkrati pa tudi trgovsko in poslovno središče za široko podonavsko zaledje. Tudi tržaško socialistično gibanje se je razvijalo - iz strokovnih v politično organizacijo. Proti koncu prejšnjega stoletja so bili na dnevnem redu vztrajne zahteve in ostri boji za skrajšanje delovnega časa (rekli smo že, da je delovnik trajal celo 12 ur), za enako volilno pravico, za svobodo govora in združevanja. Delavstvo je na splošno nasprotovalo iredentističnim težnjam tržaške proitalijansko usmerjene liberalne buržoazije.

Posamezna strokovna združenja tržaških delavcev so pristopala k osrednjim sindikalnim federacijam s sedežem na Dunaju, kjer so sklepali delovne pogodbe z delodajalskimi organizacijami. V Trstu bi si sindikalno neorganizirani delavci težko priborili svoje pravice. Na pobudo italijanskih delavcev in tistih slovenskega porekla, ki so v vsakdanjem življenju uporabljali za pogovorni jezik italijanščino, so 27. septembra 1894 ustanovili prvo politično delavsko organizacijo: Lega socialdemocratica (Socialdemokratska zveza), ki se je že ob svojem nastanku opredelila za socialistično ideologijo.³ Po zgledu drugih delavskih strank v Avstriji je pristopila k Avstrijski socialdemokratski stranki, članici druge internacionale.

Kako je nacionalno vprašanje na Primorskem in v Istri obravnavala Italijanska socialdemokratska stranka, je razvidno iz naslednjih ugotovitev: "Italijanska socialdemokratska stranka za Primorje, Istro in Dalmacijo je sklicala svoj ustanovni zbor 25. in 26. decembra 1897 v

Trstu. Na tem kongresu, kjer je sodelovalo 56 delegatov in kjer je bil v imenu dunajskega centralnega zastopstva prisoten dr. Ellenbogen, je spregovoril tudi Zavrtanik, ki je prinesel kongresu bratovski pozdrav v imenu Jugoslovanske socialdemokratske stranke. Dnevni red kongresa je predvideval tudi točko o nacionalnem vprašanju. Uvodni referat o tej točki je prebral mlajši član tržaške socialdemokracije L. Domokos, ki glede nacionalnih motivov ni bil tako obremenjen s preteklostjo, kot je bil starejši kader. Jasno se je tudi opredelil glede sodelovanja z meščanskimi strankami, katerim je odrekel vsako politično podporo socialistov. Resolucijo v tem smislu so sprejeli vsi člani, zbrani na kongresu. Obenem pa so sklenili, da se celoten Domokosov referat tiska zaradi dobre teoretične vsebine."⁴

V Trstu so italijanski socialisti tiskali svoje glasilo *Il Lavoratore*. Kmalu so postali znani, ne samo v Trstu, ampak tudi v drugih krajih, kjer so živeli pripadniki italijanske narodnosti, socialistični voditelji Valentino Pittoni, Carlo Ucekar, Antonio Gerin in drugi. Zaradi izvajanja političnih in drugih nalog, ki si jih je zastavila mlada stranka, so prihajali tudi v Istro in v obalna mesta.⁵ Slovenski delavci na Tržaškem so ustanovili leta 1896 svojo socialistično sekcijo Jugoslovanske socialdemokratske stranke v Avstriji. Med njene ustanovitelje prištevamo Josipa Kopača, brata Franca in Antona Jernejčiča ter brata Vincenca in Alojza Kermolja. Strankino glasilo *Delavec* je začelo izhajati naslednje leto v Ljubljani. Po izidu 20. številke so ga premestili v Trst, vendar je zaradi finančnih težav prenehalo izhajati že 1. januarja 1898. Nato so aprila istega leta začeli izdajati novo glasilo *Delavec - Rdeči prapor*. To je postalo celo glasilo Jugoslovanske socialdemokratske stranke za slovensko jezikovno področje. Leta 1905 so ga premestili v Kranj, kjer je kljub težavam s cenzuro in kljub policijskemu preganjanju izhajalo vse do leta 1911. Njegov prvi urednik je bil znani slovenski socialist in pisatelj Etbin Kristan.

Leta 1900 se je Ivan Regent s Kontovela pridružil socialističnemu gibanju. Kmalu je postal nadvse dejaven in znan med delavci, predvsem zavoljo svoje prizadevne ljudskoprosvetne dejavnosti. Ustanavljal in vodil je delavska prosvetna društva *Ljudski oder*, ki so zajela celotno ozemlje Slovenskega primorja. Na Goriškem je prizadevno deloval v socialističnem gibanju dr. Henrik Tuma. Pozneje tudi Jože Srebrnič iz Solkana, ki je bil leta 1924 na parlamentarnih volitvah izvoljen za poslanca Komunistične stranke Italije v rimsko zbornico.

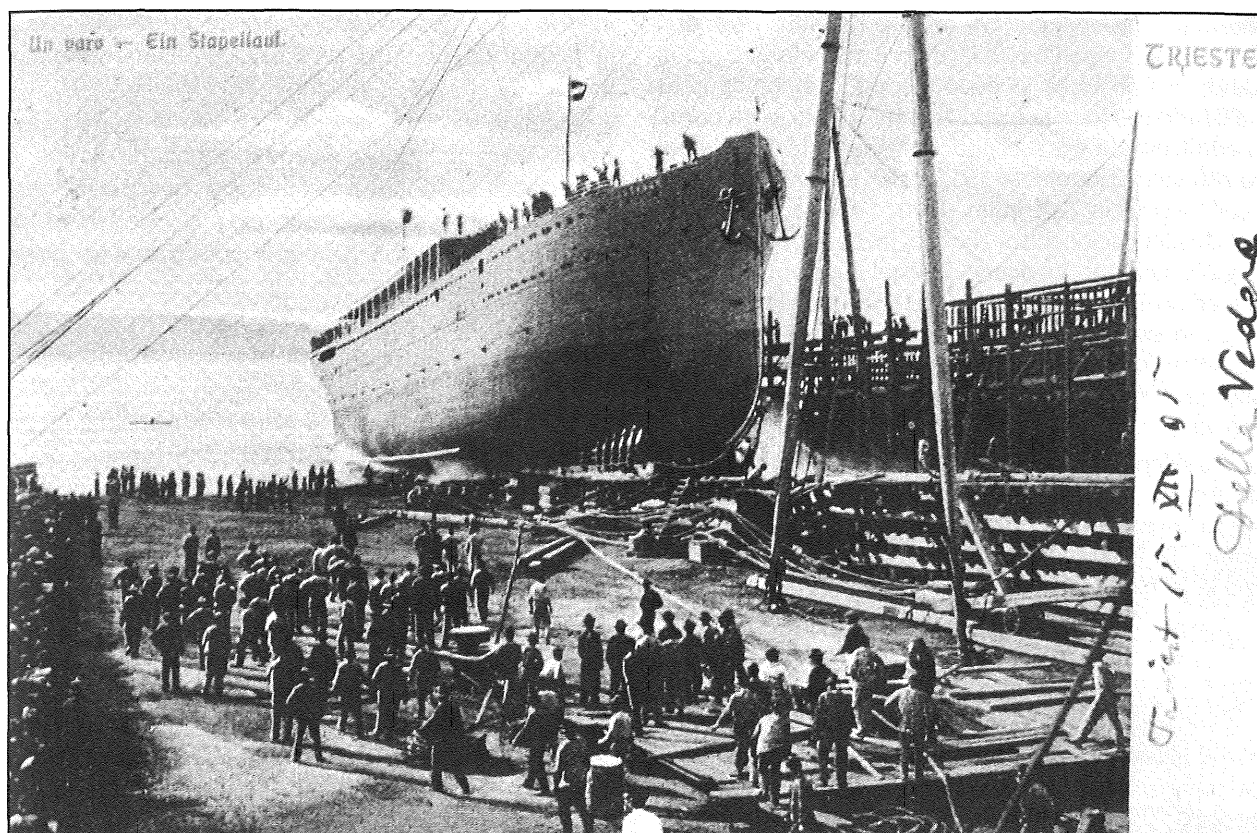
Na območju Slovenske Istre zasledimo začetke socialističnega gibanja že konec 19. stoletja. Obsegalo je izobraževalne in bralne krožke, strokovna združenja in tedanjim razmeram prilagojene organizacije. Najprej je

2 I. Regent, Poglavlja iz boja za socializem, Ljubljana 1961, str. 7.

3 G. Piemontese, *Il movimento operaio a Trieste dalle origini alla prima guerra mondiale*, Udine 1961, str. 73.

4 B. Gombač, *Ustanovitev Jugoslovanske socialdemokratske stranke*, Jadranski koledar 1976, str. 205.

5 *Ibidem* G. Piemontese, str. 5.

Splavitev ladje v tržaški ladjedelnici leta 1902, v: Pozdravi in ljudje iz slovenskih krajev (uredil: M. Drnovšek), MK, 1987, s.360

bilo vključeno v socialistično gibanje bližnjega Trsta, pozneje Pulja in drugih istrskih središč. Socialistične ideje so pritegnile zlasti delavce, male obrtnike in kmete, vendar je bilo za gibanje značilno, da se mu je pridružilo tudi nekaj humanistično izobraženih intelektualcev, nekateri celo iz plemiških družin. Med znanimi socialističnimi voditelji so bili dr. Carlo Nobile iz Kopra, plemiškega rodu, učitelj Antonio Sema iz Pirana in Giuseppe Pugliese iz Izole.⁶

Vse do leta 1907 Jugoslovanski socialdemokratski stranki ni uspelo organizirati svojih članov v Istri. Na tem narodostno mešanem ozemlju so namreč obstajale določene težave. Mednje sodi tudi tale: "Narodostni spopadi v Istri med Slovani (Hrvatje in Slovenci) na eni in Italijani na drugi strani, ki jih je podpiral Dunaj, so bili eden od najpomembnejših vzrokov za cepitev delavskih množic in hkrati za njihovo opredelitev za italijanske meščanske stranke oziroma Hrvaško-slovensko narodno stranko. S priznanjem privilegiranega položaja italijanski buržoaziji v Istri, na osnovi katerega je kot manjšina

prevladovala v pokrajinskih upravnih telesih, je Avstrija postavljala Hrvate in Slovence v takšen položaj, da so se bili prisiljeni ostro boriti za narodno enakopravnost.

Drugi vzrok je bil v tem, da Jugoslovanska socialdemokratska stranka ni imela v Istri vse do leta 1907 svoje organizacije. Obstajala je samo organizacija Italijanske socialdemokratske stranke, ki je z delom začela leta 1898, vendar je tudi ta omejila svojo dejavnost samo na mesto Pulj, medtem ko na podeželju ni imela svojih pristašev.⁷

Socialisti slovenske in italijanske narodnosti so, čeprav v politično ločenih organizacijah, sodelovali na različnih področjih, predvsem na sindikalnem in strokovnem. Ker so se zavedali nevarnosti iredentističnih teženj italijanskih premoženjskih krogov, jih teoretična vprašanja in različni ideološki pogledi niso cepili, nasprotno - pereča družbena vprašanja so jih v vsakodnevnih bojih spodbujala in družila.

Ob izbruhu prve svetovne vojne je italijansko socialistično gibanje sledilo oportunističnim stališčem druge

6 V. Vasco, Breve storia del movimento socialista isolano narrata al popolo, Capodistria 1914, str. 2.

7 V. Braduluč, Odjeki oktobarske revolucije u Istri, Rijeka - Pula, Jadranski koledar, Prispevek k zgodovini Istre, Reke in Hrvaškega primorja, str. 6; prim. I. Regent, Poglavlja iz boja za socializem (I. in III.), kjer ugotavlja, da je nastala prva hrvaška in slovenska delavska organizacija na Primorskem in tudi v Trstu ne samo kot rezultat političnega gibanja, temveč tudi izobraževalnega in drugega delovanja za prebujanje razredne in narodne zavesti našega primorskega ljudstva.

internazionale. Med njimi so se pojavili t.i. nevtralisti, nekateri so nasledili tudi italijanski nacionalistični propagandi in širili ideje in gesla v smislu "za osvoboditev italijanskega ozemlja izpod Avstrije". Tako je na primer urednik osrednjega socialističnega glasila L'Avanti Benito Mussolini postal leta 1915 celo prostovoljec v vojni proti Avstriji in osrednjim silam. Hrupna propaganda italijanskih nacionalistov, ko so v javnosti prirejali shode z gesli, kot sta "Vogliamo Trieste! Vogliamo Trento!" (Hočemo Trst! Hočemo Trento!), je sprožila vojno psihozo in osvajalne apetite. V tem času imperialistične vojne so italijanski socialisti sprejeli navidez nevtralnost stališče. Širili so ga s trditvami: "Non aderire, non sabotare la guerra!" (Ne podpirati ne sabotirati vojne!)

Po sklenitvi tajnega londonskega sporazuma z antanto (Anglijo, Francijo in Rusijo) je Italija, čeprav do tedaj njena zaveznica, Avstro-ogrski 23. 4. 1915 napovedala vojno. To je storila zaradi danih obveznosti v sporazumu, ki je hkrati določal tudi to, da ji bodo po končani

vojni in porazu Avstro-ogrske ter Nemčije dodelili ozemlje Julijske krajine, Tirolske in nekaterih jadranskih otokov.

Medtem so avstrijske oblasti na Goriškem in v Trstu uvedle razne upravno-politične in varnostne ukrepe, ki so prizadeli zlasti Italijane, "politično nevarne". Precej jih je pobegnilo na italijansko ozemlje, kjer so se kot prostovoljci priključili italijanski vojski, mnoge pa so Avstrijci nadzorovali in celo odpeljali v taborišča.⁸

Iz tega zgoščenega orisa nekaterih značilnosti socialističnega gibanja med koncem 19. in začetkom 20. stoletja je razvidno, da se je prilagajalo času in nastalim družbeno-političnim razmeram. Ni pa se odpovedalo svojemu temeljnemu poslanstvu, da se bori v svoji teoriji in praksi za življenjske interese delovnega ljudstva, in to ne glede na zgodovinske pretrese, ki jih je prinesla prva svetovna vojna v dežele obsežnega avstro-ogrskega cesarstva po njegovem zlomu in razpadu.

RIASSUNTO

A differenza di altre nazioni nazionalmente omogenee il primo movimento socialista nel plurinazionale impero austro-ungarico s'incontrava con il problema nazionale non ancora risolto. Ciò lo condizionava nella sua teoria e nella sua pratica. Nell'economia in ottimo sviluppo a Trieste, la classe lavoratrice di nazionalità italiana e slovena non era in conflitto soltanto per le sue precarie condizioni sociali di miseria, ma anche con le aspirazioni degli irredentisti italiani per l'annessione di questo territorio all'Italia.

8 V. Vremec, Pinko Tomažič in Il. tržaški proces 1941, Koper 1988, str. 11-12.